

Отримано 26.10.23

Голова спеціалізованої
вченої ради ДФ.26.133.040
доц. М. П. Русудан Кирилівні

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ.26.133.040 у Київському університеті
імені Бориса Грінченка
докторові філологічних наук, доценту,
завідувачу кафедри германської філології
факультету романо-германської філології
Махачашвілі Русудан Кирилівні

Відгук

офіційного опонента **Потапенка Сергія Івановича**, доктора філологічних наук, професора кафедри англійської філології і філософії мови факультету германської філології та перекладу Київського національного лінгвістичного університету, про дисертацію **Гольцевої Марії Ігорівни «Англомовний дипломатичний дискурс Ради Безпеки ООН: структура і прагматика»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія галузі знань 03 Гуманітарні науки.

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Поточний етап розвитку дискурсології розширює наше розуміння такого складного й багатогранного феномену, як дискурс, водночас змінюючи завдання, що стоять перед дослідниками. Початкова – суто лінгвістична – дефініція дискурсу тлумачить його як текстову надбудову над синтаксичним рівнем мови. Його перехідне – комунікативне – визначення як мови у дії дозволяє пояснити використання вербальних знаків у різних умовах спілкування. Сучасне розуміння дискурсу як суспільної практики висуває на перший план ідею про підпорядкованість мови екстралінгвальній діяльності людини, доводячи, що не мова визначає нашу активність, як то може видаватися прибічникам комунікативного підходу, а різноманітні екстралінгвальні практики зумовлюють її функціонування й формування. Саме потреба у встановленні специфіки дискурсу як суспільної практики визначає актуальність рецензованого дослідження, спрямованого на з'ясування структури і прагматики англомовного дипломатичного дискурсу

Ради Безпеки ООН.

2. Наукова новизна результатів дисертації передусім полягає в інтерпретації дипломатичного дискурсу у просторі Ради Безпеки ООН як своєрідного «змагання знакових конструктів», що відбувається на тлі усвідомлення суб'єктами специфіки й вектора інхоативних концептуальних аксіом та ірраціональних конструктів, задіяних опонентами. Рецензована праця підтверджує реальний статус і ролі суб'єктів дискурсивних взаємодій фактами поведінки представників провідних країн у глобальній перспективі.

Уперше досліджувані дискурсивні взаємодії розглядаються скоріше як фатичні, ніж інформаційні, неспроможні призвести до «позитивної перлокуції» і позитивних зрушень у реальних станах речей в емпірично досяжній «первинній» реальності. Робота пропонує всеосяжну типологію дискурсивних взаємодій, які включають виступи на міжнародних і міждержавних конференціях, зборах, засіданнях, зустрічах; під час укладання дипломатичних актів (угод, контактів, комюніке); під час візитів, прийомів, прощань, нагороджень тощо.

Оригінальністю відзначається поділ дискурсивних взаємодій на одноосібно-колективні, колективні й індивідуальні, колективів і організацій. Встановлено, що спілкування учасників дипломатичної комунікації може бути конфліктним або квазі-конфліктним, особливо у разі опертя виключно на власні інтенції, маніпуляцій, порушення протоколу, міжнародного етикету, статуту ООН, бажання зірвати засідання, спроб дискредитації опонентів, викриття обману або звинувачення у брехні.

Уперше прагматика мовця-дипломата розглядається у ракурсі ієрархії співвіднесених інтенцій, які залежно від мети адресанта або його впливу на адресата тлумачаться у термінах традиційних мовленнєвих актів.

Авторка доводить, що у досліджених виступах домінує мета-тактика брехні, а її застосування свідчить про неспроможність учасників досягти консенсусу та прийняти раціональні рішення на основі запропонованих доказів та інформації. Встановлено, що указана мета-тактика взаємодіє з

бездоказовим звинуваченням і виправданням, фокусуванням та апеляцією до подібності. Крім того, доведено, що у РБ ООН конфліктні або квазі-конфліктні дискурсивні взаємодії розуміють як вияв надмірної ентропії у «змаганнях картин світу», викликані значним відхиленням вербалізованих смислів від емпірично підтвердженого стану речей.

Уперше композиційні властивості дипломатичної промови визначаються як «прототиповий» дискурсивний конструкт, що підпорядковується таким етапам організації: формулювання прагматичних інтенцій; конструювання майбутньої промови з подальшим стилістичним оформленням, підбором аргументів і фактів; виголошення промови; обмін мікро-промовами (коментарями, репліками), які «розширюють» вихідний текст; фіналізація дискурсивних взаємодій, продукування узагальнень, визначення траєкторій подальших смислових трансформацій у просторі дипломатичного дискурсу РБ ООН.

Доведено, що окрім змістово-поняттєвого виміру, дипломатична промова розгортається в оцінювальному, спонукальному й моделювальному ракурсах, останній із яких репрезентує функціонування й взаємодію множинних варіантів реальності. Реалізація в дипломатичній промові вказаних ракурсів перетворює її на вербалізований альтернативний світ або симулякр. Показано, що в дискурсивному просторі РБ ООН зіткнення вербально-дискурсивних конструктів фрактально віддзеркалює конфліктну або кооперативну взаємодію різних цивілізацій, культур і ментальностей.

Встановлено, що постійні й непостійні члени РБ ООН послуговуються як прямими, так і непрямими мовленнєвими актами. При кількісному аналізі вибірки виявлено превалювання непрямих актів, які мають тенденцію до передачі нерелевантної інформації, що свідчить про зміни пріоритетів та актуальних проблем, з яким має справу міжнародна спільнота.

Виявлено, що специфічною формою дипломатичної взаємодії є введення опонента в оману, надання неправдивих, перекручених, змінених фактів, документів тощо задля досягнення національних інтенцій.

Стверджується, що в дипломатичній промові омана зазвичай виявляється у низці закономірностей, які включають полярність; повторення; опертя на попередній досвід; циклічність; свободу вибору; ієрархічність та синергетичність; доцільність поступу.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

Теоретичне значення виконаного дослідження зумовлене внеском у сучасну дискурсологію завдяки поглибленню розуміння кореляції між структурою, прагматичним наповненням, релевантністю дібраних одиниць для забезпечення успішності дипломатичної діяльності; у лінгвопрагматику в аспекті підтвердження на новому матеріалі дієвості традиційної теорії мовленнєвих актів; у лінгвоконцептологію, внаслідок виокремлення концептів, задіяних у дискурсі РБ ООН.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в можливості використання його положень і висновків під час вивчення курсів «Теоретична граматика» (розділ «Прагматика», «Дискурс»), «Лексикологія» («Семасіологія»), «Основи дискурс-аналізу», «Когнітивна лінгвістика», під час викладання курсів за вибором, у практичній діяльності журналістів і дипломатів.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечується достатнім обсягом проаналізованого матеріалу й доцільним використанням найсучасніших методів.

Основним матеріалом дослідження слугували 980 скриптів засідань РБ ООН за 1994, 2004, 2014, 2020, 2022 роки. Загальний обсяг вибірки складає 9376 текстів, із яких 3251 власне промови.

Дисертація має достатній список джерел опрацьованої наукової і довідкової літератури, який складається з 165 позицій, а також із 138 джерел ілюстративного матеріалу.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Доцільністю відзначається поєднання теоретичних і емпіричних методів, що включають квалітативний аналіз особливостей дипломатичних промов, метод контент-аналізу скриптів засідань Ради Безпеки ООН, контекстуальний аналіз політичного, соціального, культурологічного та історичного контекстів проголошення дипломатичних промов; мультимодальний аналіз. Статистична обробка отриманих даних здійснена вручну й за допомогою інструменту корпусного дослідження «Sketch Engine».

Дисертацію виконано відповідно до тематичних планів науково-дослідної роботи кафедри германської філології факультету романо-германської філології Київського університету імені Бориса Грінченка «Розвиток європейських мов та літератур в контексті міжкультурної комунікації» (реєстраційний номер 0116U006607), «Цифрова трансформаційна лінгвістика та міжкультурна комунікація у романо-германських мовах» (реєстраційний номер 0123U102796). Тему дисертації затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №9 від 31 жовтня 2019 р.).

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях.

Робота має достатню апробацію на дванадцяти науково-практичних конференціях. Із них десять – міжнародних, три з яких відбулися за кордоном: в Лондоні, Стокгольмі, Хельсінкі.

Основні результати дослідження достатньо повно відображено у 13 публікаціях, із них 12 одноосібні, зокрема: 3 статті у виданнях, включених на дату опублікування до Переліку наукових фахових видань України; 10 статей (з них 1 у співавторстві), у яких додатково висвітлено результати дослідження.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу.

Дисертацію структуровано відповідно до визначеної мети та поставлених завдань,

сформульованих у вступі, що містить характеристику актуальності, наукової новизни, об'єкта, предмета дослідження, теоретичного і практичного значення, методів і апробації роботи. Перший розділ присвячено теоретичним засадам дослідження. У другому розділі увагу сконцентровано на лінгвопрагматиці англomовного дипломатичного виступу. У третьому розділі увага зосереджена на структурних властивостях англomовних виступів дипломатичного дискурсу Ради Безпеки ООН.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Аналіз тексту дисертації Гольцевої М.І. дає підстави стверджувати, що здобувачка дотрималася вимог академічної доброчесності.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації стосуються теоретичних тез, термінології й оформлення.

1. У ракурсі теорії певна суперечність виявляється між об'єктом і предметом дослідження. Попри те, що об'єктом вважається сучасний англomовний дипломатичний дискурс Ради Безпеки ООН в цілому, предметом обрано лише виступи, які не вичерпують весь досліджуваний різновид дискурсу. Додаткового пояснення потребує відбір матеріалу, який замість суцільної вибірки охоплює виступи лише окремих років (1994, 2004, 2014, 2020, 2022). Щодо методики дослідження бажано уточнити доцільність лінгвоуніверсологічного підходу до аналізу дипломатичного дискурсу однією – англійською – мовою, а також пояснити, що мається на увазі під змістовим аналізом, який дозволяє визначити структуру дипломатичного виступу (с. 29).

2. Окремого пояснення потребує взаємодія різнорідних ідей, задіяних для пояснення композиції дипломатичних текстів. По-перше, в аналогово-культурологічному вимірі структурна організація дипломатичної промови співвіднесена з композицією музичної сонати як універсальної моделі розвитку відкритої системи, й поширюється на структуру будь-якої дискурсивної події (с. 79), а тому бажано встановити межі того поширення.

По-друге, в роботі стверджується, що «синтаксичний вимір» дискурсивних продуктів слугує основою композиційного аранжування зазначених «продуктів» як складних конструктів текстового рівня (с. 78), що відображено в назві третього розділу, де йдеться про структурні властивості досліджуваного різновиду дискурсу; та в назві пункту 3.1., де йдеться про композиційні характеристики. По-третє, структура дипломатичного виступу, пов'язується з принципами організації акціонального фрейму, який зазначає хто, де знаходиться, що саме вважає, які його очікування, як відбувається процес проголошення промови (с. 51). Як наслідок, створюється враження, що керуючись цим фреймом, дипломати обговорюють лише події і не виходять на рівень фактів, не кажучи вже про якісь там філософські ідеї. Відповідно, виникає питання про те, що слугує основою формування композиції дипломатичного виступу: соната, синтаксис чи акціональний фрейм.

3. Незрозумілий вибір та інтерпретація деяких термінів. Бажано пояснити, чому експозиція розуміється як базова завчасно змодельована промова доповідача (с. 80), якщо у будь-якому творі, в тому числі і в сонаті, експозиція розглядається як вступ. Важко зрозуміти, яким чином риторична диспозиція постає комплексом номінативних процедур, власне конструюванням тексту майбутньої промови і його стилістичним оформленням (с. 82); риторична елокуція розглядається як власне проголошення промови, акт трансляції інформації (с. 82), а меморію й актію пов'язують з низкою когнітивних операцій, пов'язаних зі ситуативним зверненням до структур пам'яті (с. 82). Нагадаю, що в класичній риторичній інвенції пов'язана з вибором аргументів, диспозиція – з їх аранжуванням, елокуція – з вербальним оформленням, меморія – з запам'ятовуванням, актію – з проголошенням.

В аспекті термінології також бажано пояснити доцільність новотвору засідання-скрипти (с. 2); перевагу терміна «компетитивний» над «змагальний» (с. 4); відмінності між мовними та мовленнєвими засобами (п.

3.2 Змісту) та термін «мовно-мовленнєві явища» (с. 201); промовою й виступом (п. 2.2.5 і 2.3. Змісту). Додаткового тлумачення в аспекті референтного зв'язку з дипломатичною діяльністю потребує визначення дискурсу як «синтетичної мовно-мовленнєвої діяльності, сутність котрої визначається як плинний ноємогенез; реалізований у вербальних конструктах текстового рівня» (с. 36).

Важко погодитися з твердженням, що інвентивна стратегія за своєю сутністю є аргументативною й полягає в «інтродукції» якомога більшої кількості аргументів (с. 85), адже така інтерпретація передбачає врахування лише логосу як одного зі способів риторичного впливу, ігноруючи етос і патос. Тому емоційний елемент розглядається в роботі не як складник інвенції, а як таке собі нашарування (с. 94), без будь-якого статусу, а про етос не йдеться взагалі. Відповідно, робиться не зовсім правильний, на нашу думку, висновок, що дипломат перш за все послуговується емоціями (с. 94).

Бажано пояснити критерії виокремлення низки концептів на початку другого розділу (с. 115), а також їхній розподіл між ядром, ближньою та дальньою периферіями (с. 116). Наприклад, незрозуміло, чому концепт МИР зараховано до ядра, ВІЙНА – до ближньої периферії, адже в літературі вони зазвичай розглядаються як опозиція. Потребує пояснення розподіл концептів між сімома рівнями концептуально-тематичної матриці дипломатичних виступів. Видається доцільним дати конкретні назви тим рівням замість їх позначення числівниками (с. 119-122).

Слід розтлумачити, як яким чином розглянуті у пункті 2.2.3. (с. 133-136) стилістичні фігури (літота, градація, анафора, епіфора, метонімія тощо) пов'язані з прагматичним аспектом дипломатичного дискурсу.

4. Знайомство з дисертацією приводить до думку, що в РБ ООН промови вербалізують лише фейкові стани речей (с. 85, 86), пропонують навмисне, відверте неприховане подання неправдивої інформації (с. 87) тощо. У новизні відзначено, що *вперше* досліджено використання комплексів мовних та

мовленневих засобів введення в оману. Відповідно, постає запитання, чи в тій організації будь-хто і коли-небудь говорить правду.

5. Прикро, що робота містить низку перекручень фактів і неточностей в посиланнях. Поділ знаків на іконічні, індексальні та символічні авторка приписує своєму керівникові (с. 62), що попри його значні здобутки, не відповідає дійсності; стверджується, що монографія Воробйової О.П. (1993) і переклад праці Грайса (1975) виконані українською мовою; сплутано гендер авторів теорії релевантності Д. Шпербера та Д. Вілсон (с. 206). Буду вдячний, якщо дисертантка уточнить всі ці речі під час захисту.

В аспекті оформлення назву лише кілька кричущих недоліків: загальний обсяг тексту складає 261 сторінку, що значно перевищує існуючі вимоги; заявлені в назві робота структура і прагматика розглядаються в тексті в протилежній послідовності, тобто від прагматики до структури; у вступі (с. 29-30) двічі зазначені пункти наукової новизни й практичного значення (с. 32); відсутні вказівки на сторінки у текстових посиланнях на літературу; спостерігаються невідповідності між посиланнями в тексті і списком літератури, напр., Почепцов 2017, а перелік різних недоліків в оформленні списку літератури може зайняти кілька сторінок. Відповідно, виникає запитання, чи хтось перевіряв оформлення роботи перед тим, як її віддавати рецензентові, якщо керівник надзвичайно зайнятий для того?

Висловлені вище міркування мають дискусійний характер і не зменшують наукову новизну, теоретичну й практичну значущість рецензованої дисертаційної роботи.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Здобувачка – Гольцева Марія Ігорівна – має достатній рівень набуття теоретичних знань, відповідних умінь, навичок і компетентностей, необхідний для присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Дисертація Гольцевої Марії Ігорівни «Англомовний дипломатичний дискурс Ради Безпеки ООН: структура і прагматика» є завершеною науковою працею, у якій авторка отримала нові наукові результати.

Дисертація загалом відповідає п.6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023, а авторка роботи – Гольцева Марія Ігорівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри
англійської філології і філософії мови
Київського національного
лінгвістичного університету

